

Forsiktig regnskapsrapportering – hva og hvorfor?

Tonny Stenheim og Dag Øyvind Madsen

Forfatterinformasjon

Tonny Stenheim har en PhD fra Handelshøjskolen i København. Har er i tillegg utdannet Cand.Mag og Cand.Merc. fra Høgskolen i Buskerud og Master i Regnskap og Revisjon fra Norges Handelshøyskole. Han jobber som førsteamanuensis i regnskap ved Handelshøyskolen BI. E-post: tonny.stenheim@bi.no,

Dag Øyvind Madsen er siviløkonom og Ph.D fra Norges Handelshøyskole. Han er i tillegg utdannet MSc Accounting and Finance fra London School of Economics, og bachelor og cand. mag i psykologi og sosiologi fra Universitetet i Bergen. Han jobber som førsteamanuensis i bedriftsøkonomisk analyse ved Høgskolen i Buskerud og Vestfold. E-post: dagm@hbv.no.

Forsiktig regnskapsrapportering har lenge vært et bærende element i all regnskapsproduksjon. Slik rapportering resulterer i gjennomgående lav verdsetting av egenkapital. Det er særlig tre regnskapsmessige løsninger som gir lav egenkapital: 1) Strengere krav til innregning av urealiserte inntekter enn urealiserte tap, 2) ingen eller begrenset mulighet for innregning av betingede eiendeler (eksempelvis rettslig, omtvistede erstatningskrav) og egenutviklede immaterielle eiendeler (eksempelvis egenutviklet merkevare) og 3) krav om lav (høy) verdsetting av eiendeler (forpliktelser) ved måleusikkerhet. Forsiktig regnskapsrapportering kan derfor anta ulike former. Denne artikkelen forsøker å klargjøre hva som kjennetegner forsiktig regnskapsrapportering og hvilket rasjonale som kan ligge bak slik rapportering.

Forsiktig regnskapsrapportering – definert og anvendt på ulike måter

Forsiktig regnskapsrapportering forstås på ulike måter. Et naturlig utgangspunkt for å diskutere ulike tilnærminger til forsiktig regnskapsrapportering er forsiktighetsprinsippet i rskl. § 4-1. Her presenteres et innregningsprinsipp for urealiserte tap. Anvendt sammen med opptjeningsprinsippet i rskl. § 4-1 får vi en asymmetrisk innregning av urealiserte inntekter og urealiserte tap. Mens urealiserte inntekter innregnes når de er opptjent, gjerne i betydningen at det foreligger en transaksjon, vil urealiserte tap bli innregnet umiddelbart når de oppstår. Dette innebærer strengere krav til verifiserbarhet ved innregning av inntekter enn ved innregning av kostnader. Forsiktig regnskapsrapportering kan også forstås som ingen eller begrenset innregning av eiendeler med usikker eksistens (og verdi). Klassiske eksempler på slike eiendeler er betingede eiendeler og egenutviklede immaterielle eiendeler. En tredje tilnærming til forsiktig regnskapsrapportering representerer et måleprinsipp hvor eiendeler systematisk undervurderes og gjeld systematisk overvurderes ved måleusikkerhet. Dette prinsippet kalles gjerne et *avkortingsprinsipp* (Johnsen & Kvaal, 1999). I sin modifiserte form vil avkortingsprinsippet bli et *varsomhetsprinsipp*. Dette prinsippet går ut på å utvise en viss varsomhet ved vurdering av estimater under usikkerhet, men ikke på en slik måte at eiendeler undervurderes eller forpliktelser overvurderes. Prinsippet rettferdiggjør ikke skjevheter og vil være forenlig med krav om bruk av forventningsrette estimater. Et slikt varsomhetsprinsipp er for eksempel inkludert i forslag til ny felles regnskapsstandard for øvrige foretak i Norge (jf. punkt 2.9 i standarden). På engelsk brukes gjerne begrepene *conservatism* eller *prudence*. I

EUs fjerde selskapsrettsdirektiv fra 1978 (artikkel 31, 1, c) understrekes det at verdsetting skal skje på *prudent basis* i betydningen at «(...) accounts must be taken of all foreseeable liabilities and potential losses arising in the course of the financial year (...)».¹ Her refereres det til et innregningsprinsipp for urealiserte tap. I litteraturen, og i alle fall i amerikansk engelsk litteratur, brukes ofte begrepet *conservatism* i betydningen et innregningsprinsipp for urealiserte tap (Basu, 1997; Watts, 2003). På tilsvarende måte kan vi finne eksempler på at *conservatism* og *prudence* er brukt i betydningen et varsomhetsprinsipp. Det ser vi eksempler på i det konseptuelle rammeverket til den amerikanske standardsetteren FASB (Financial Accounting Standards Board) (SFAS 2, 1980, paragraf 91-97) og den internasjonale standardsetteren IASB (International Accounting Standards Board) (1989, paragraf 37).² Selv om *conservatism* og *prudence* kan ha ulikt meningsinnhold, synes det ikke å være systematiske forskjeller når gjelder bruken av begrepene *conservatism* og *prudence* (Evans & Nobes, 1996). Vi kommer derfor ikke til å trekke noen skillelinje mellom *conservatism* og *prudence* i denne artikkelen. Vi skal i fortsettelsen se nærmere på hva som kan forstås som forsiktig regnskapsrapportering.

Innregning av urealiserte tap

Forsiktighetsprinsippet i GRS er formulert som et prinsipp som krever innregning av urealiserte tap. Prinsippet er resultatorientert ved at det krever innregning av kostnader ut over de kostnader som innregnes etter sammenstillingsprinsippet. Det representerer derfor en modifisering av sammenstillingsprinsippet (Johnsen & Kvaal, 1999). Forsiktighetsprinsippet skal derimot ikke gis et meningsinnhold utover et prinsipp for innregning av urealiserte tap. Det kommer tydelig frem i forarbeidene til regnskapsloven (jf. NOU 30: 1995 punkt 2.4.5). Forsiktighetsprinsippet i rskl. § 4-1 skal ikke representere en begrensende faktor ved innregning av for eksempel egenutviklede immaterielle eiendeler og skal heller ikke forstås som et varsomhetsprinsipp som får anvendelse ved estimering av usikre verdier.

Selv om forsiktighetsprinsippet er formulert i tråd med en resultatorientering, kommer prinsippet til uttrykk i verdsettingsreglene for eiendeler og gjeld i rskl. kap. 5. Omløpsmidler skal vurderes etter laveste verdis prinsipp (jf. rskl. § 5-2) og anleggsmidler skal nedskrives ved verdifall (jf. rskl. § 5-3). Bestemmelsene i rskl. § 5-2 og 5-3 skal brukes analogt for kortsiktig og langsiktig gjeld (jf. rskl. § 5-13).

Forsiktighetsprinsippet regulerer kostnadsføring, ikke inntektsføring. Vi kunne for eksempel tenkt oss at forsiktighetsprinsippet i rskl. § 4-1 kunne vært formulert slik at urealiserte tap *skal* innregnes, mens urealiserte inntekter *ikke skal* innregnes, men prinsippet er taust når det gjelder innregning av inntekter. Likevel er asymmetrisk innregning av inntekter og kostnader gjerne sett på som et kjennetegn ved forsiktig regnskapsrapportering ved at det stilles strengere krav til innregning av inntekter enn innregning av kostnader. En slik asymmetri følger ikke av forsiktighetsprinsippet i rskl. § 4-1 alene, men vil oppstå når forsiktighetsprinsippet kombineres med opptjeningsprinsippet. Opptjeningsprinsippet krever at inntektene skal være opptjent, dvs. at de som utgangspunkt skal kunne knyttes til en transaksjon. Men siden opptjeningsprinsippet er formulert som et selvstendig prinsipp i tillegg til transaksjonsprinsippet, betyr dette at opptjeningsprinsippet også åpner for innregning av inntekter uten at det foreligger en transaksjon. Dette gjelder i de tilfeller hvor inntekten ikke er realisert, men lett realiserbar. I henhold til rskl. § 5-8 og 5-9 kan verdiøkning i varederivater og visse finansielle instrumenter og verdiøkning i pengeposter i utenlandsk valuta innregnes over resultat. I disse tilfellene vil den urealiserte inntekten være realiserbar uten at det foreligger særlig likviditets- eller prisrisiko.

Det stilles følgelig strengere krav til verifiserbarhet ved innregning av inntekter enn ved innregning av kostnader. Mens inntekter først innregnes når de er rimelig sikre, dvs. når de er realisert ved en transaksjon eller lett realiserbar ved en transaksjon, foreligger det ikke et

tilsvarende krav for innregning av urealiserte tap. Dette gjør at urealiserte tap innregnes fortløpende, mens urealiserte inntekter først innregnes når de er i rimelig grad verifisert for eksempel ved en transaksjon. Basu (1997: 4) definerer nettopp forsiktig regnskapsrapportering på denne måten: «I interpret conservatism as capturing accountants' tendency to require a higher degree of verification for recognizing good news than bad news in financial statements. Under my interpretation of conservatism, earnings reflect bad news more quickly than good news».

Eksempler på asymmetrisk innregning av inntekter og kostnader finner vi ikke bare i GRS, men også i IFRS. For eksempel kjenner vi igjen forsiktighetsprinsippet i krav om innregning av verdifall i eiendeler jf. IAS 36. Tegn på et forsiktighetsprinsipp finner vi også i standarden for innregning og måling av usikre forpliktelser, jf. IAS 37 hvor det stilles krav om at det skal foretas en avsetning for tapsbringende kontrakter. IFRS har også inntil nylig hatt spor av et resultatorientert innregningsprinsipp for inntekter, for eksempel i IAS 18 som regulerte innregning av driftsinntekter.³ De løsningene som skisseres i denne standarden er i stor grad sammenfallende med opptjeningsprinsippet i rskl. § 4-1. Konsekvensen er asymmetrisk innregning av inntekter og kostnader.

Likevel er ikke asymmetrien mellom innregning av inntekter og kostnader like utpreget under IFRS som under GRS. Årsaken er at det under IFRS er større rom for innregning av urealiserte og verdibaserte inntekter. Virkelig verdi brukes som måleattributt i et større omfang under IFRS enn hva som er tilfelle under GRS og dette åpner for mer verdibasert inntektsføring. Her følger noen eksempler: Varige driftsmidler (jf. IAS 16) og immaterielle eiendeler (jf. IAS 38) *kan* verdsettes til virkelig verdi etter verdireguleringsmodellen så sant virkelig verdi kan måles pålitelig (gjelder varige driftsmidler) eller estimerer for virkelig verdi kan hentes fra et aktivt marked (gjelder immaterielle eiendeler). Investerings eiendom (jf. IAS 40) *kan* måles til virkelig verdi så sant det ikke foreligger pålitelighetsunntak, og biologiske eiendeler (jf. IAS 41) *skal* verdsettes til virkelig verdi så sant det ikke foreligger et pålitelighetsunntak, og endelig, finansielle instrumenter (jf. IAS 39) *skal* verdsettes til virkelig verdi (eller amortisert kost) så sant det ikke foreligger pålitelighetsunntak. Med unntak av varederivater og finansielle instrumenter som kan verdsettes til virkelig verdi også under GRS gitt visse vilkår (jf. rskl. § 5-8 og NRS 18), vil anskaffelseskostmodellen være eneste tillatte løsning på de overnevnte områdene under GRS.

Målemodellene under de nevnte IFRS-standardene varierer fra å være en sterk modifisering av en historisk-kostmodell (IAS 16 og IAS 38) til å være en rendyrket virkelig verdimodell (IAS 39 og IAS 41). Verdiøkningen innregnes enten som en del av resultatet eller som *andre inntekter* i det utvidede resultatet. Konsekvensen er mer verdibasert inntektsføring og mer symmetri mellom innregnede inntekter og kostnader.⁴

Innregning av betingede eiendeler og egenutviklede immaterielle eiendeler

Forsiktig regnskapsrapportering er også forstått som et prinsipp som utelukker eller begrenser innregning av betingede eiendeler og egenutviklede immaterielle eiendeler. Betingede eiendeler og egenutviklede immaterielle eiendeler har det til felles at det ikke bare foreligger usikkerhet med hensyn til verdien på disse eiendelene, men også usikkerhet med hensyn til om de eksisterer. Betingede eiendeler er potensielle eiendeler hvor eiendelens eksistens enten blir bekreftet eller avkrevet ved en senere hendelse. Den betingede eiendelen *kan* imidlertid være knyttet til en tidligere hendelse, men denne hendelsen alene er ikke tilstrekkelig til å bekrefte at eiendelen eksisterer. Et klassisk eksempel på en betinget eiendel er et rettskrav f.eks. et erstatningskrav. Hvis det er grunnleggende tvil om erstatningskravet er gyldig eller ikke, vil dette kravet være en betinget eiendel helt til en eventuell rettsavgjørelse som bekrefter at erstatningskravet er rettslig gyldig.

På samme måte som betingede eiendeler kan egenutviklede immaterielle eiendeler ha usikker eksistens. Det kan ofte være vanskelig å vite når egenutviklingen begynner og når den er avsluttet, og om de utgiftene som er pådratt ved egenutviklingen virkelig gir opphav til fremtidige økonomiske fordeler eller ikke. Denne formen for forsiktig regnskapsrapportering kan ikke tolkes inn i forsiktighetsprinsippet slik dette er formulert i rskl. § 4-1. Det å utelukke innregning av betingede eiendeler kan i stedet baseres på en fortolkning av opptjeningsprinsippet. Innregning av en betinget eiendel ville samtidig medført innregning av en betinget inntekt. Den betingede inntekten vil ikke være opptjent før en hendelse bekrefter at betingelsen er bortfalt og at inntekten er reell. Det betyr at det før omtalte rettskravet først er opptjent når det foreligger en rettsavgjørelse som bekrefter at rettskravet er gyldig. Det å utelukke innregning av egenutviklede immaterielle eiendeler kan i stedet sees på som en anvendelse av sammenstillingsprinsippet i rskl. § 4-1: Hvis det er for usikkert om de utgiftene som angivelig representerer en egenutviklet immateriell eiendel faktisk vil generere økonomiske fordeler, skal utgiftene kostnadsføres umiddelbart.

I IFRS finner vi elementer av det samme. For det første er det et generelt forbud mot å innregne betingede eiendeler (jf. IAS 37). Begrunnelsen er at innregning av betingede eiendeler vil medføre innregning av en inntekt som kanskje aldri blir realisert. IASB har også en restriktiv holdning når det gjelder innregning av egenutviklede immaterielle eiendeler (jf. IAS 38). Reguleringen er på enkelte områder mer restriktiv enn under GRS. For eksempel åpnes det for innregning av forskningsutgifter på balansen under GRS (jf. NRS 19 Immaterielle eiendeler). Under IFRS er det et generelt forbud mot balanseføring av utgifter pådratt ved forskningsaktiviteter, mens det kan skje balanseføring av utviklingsaktiviteter under visse vilkår (jf. IAS 38).

Begrunnelsen for å utelukke innregning av betingede eiendeler og egenutviklede immaterielle eiendeler har to sider ved seg. For det første har regnskapet tradisjonelt hatt en sterk kreditororientering. Denne vektleggingen har avtatt de senere årene til fordel for et mer investororientert regnskap. Dette ser vi tydelig under IFRS hvor utvidet bruk av virkelig verdi understreker denne investororienteringen. Kreditorer vil i hovedsak være interessert i informasjon om lønnsomhet, likviditet og soliditet. Det siste er særlig viktig for å vurdere de dekningsmulighetene som er i foretaket ved et eventuelt mislighold. Betingede eiendeler og egenutviklede immaterielle eiendeler er lite egnet for dekning. For eksempel vil et omtvistet rettskrav ikke kunne egne seg som dekningsobjekt før rettskravet faktisk er stadfestet ved dom. Egenutviklede immaterielle eiendeler kan også være dårlig egnet som dekningsobjekter. De kan være vanskelige å separere fra foretaket, de kan mangle alternativ bruk og de kan følgelig mangle et marked. Fra kreditorenes side er det ønskelig at de eiendelene som faktisk innregnes på balansen kan egne seg som dekningsobjekter. Det er også en annen begrunnelse for at egenutviklede immaterielle eiendeler i begrenset grad kan innregnes på balansen. Det er risikoen for manipulering. Ledelsen har gjerne en tilbøyelighet til å ville overrapportere resultatet ved å underrapportere kostnader. Dette fører til en tilsvarende økning i balanseførte eiendeler og balanseført egenkapital.⁵ Denne begrunnelsen peker på et grunnleggende prinsippal-agent-problem. Krav om forsiktig regnskapsrapportering kan nettopp sees på som ett av mange tiltak for å redusere risikoen for opportuniste. Dette diskuteres senere i artikkelen.

Forsiktig estimering av usikre verdier

I gjennomgangen over er det vist til to regnskapsmessige løsninger som resultater i lav egenkapital: krav om innregning av urealiserte tap og ingen eller begrenset innregning av betingede eiendeler og egenutviklede immaterielle eiendeler. Forsiktig regnskapsrapportering er også forstått som forsiktig estimering av usikre verdier. Dette omtales av og til som et avkortingsprinsipp eller et varsomhetsprinsipp. Mens forsiktighet som innregningsprinsipp er noe som regnskapsstandardsetter må vurdere ved fastsetting av regnskapsmessige løsninger,

vil forsiktighet som estimeringsprinsipp være noe som først og fremst vedrører regnskapsprodusenten. Det siste er et prinsipp for håndtering av usikkerhet ved verdsetting. Dette er særlig aktuelt ved estimering av virkelig verdi på eiendeler og forpliktelser hvor det ikke finnes pålitelige estimater for eksempel i form av observerbare markedsverdier. I slike tilfeller vil regnskapsprodusenten måtte estimere virkelig verdi med referanse til markedsverdier på lignende eiendeler eller forpliktelser eller ved hjelp av verdsettingsteknikker som gjør bruk av estimater på fremtidig kontantstrøm. Etter IFRS 13 skal virkelig verdi estimeres ved å ta utgangspunkt i forventningene til markedsaktører. Det betyr at foretaksspesifikke forhold ikke skal tillegges vekt ved estimeringen. Forsiktighet ved estimering av verdien på en eiendel, f.eks. en maskin, vil i denne sammenhengen bety at man legger inn et lavt (forsiktig) anslag på fremtidig inngående kontantstrøm eller en høy neddiskonteringsrente. For forpliktelser vil anvendelse av dette prinsippet tilsi at man legger inn høye anslag på fremtidig utgående kontantstrøm eller en lav neddiskonteringsrente på forpliktelsen.

I de tidligere konseptuelle rammeverkene til IASB og FASB finner vi krav om å utvise en viss forsiktighet ved estimering av usikre verdier i regnskapet. SFAC 2 (paragraf 95, 1980) uttrykker for eksempel: «Conservatism is a prudent reaction to uncertainty to try to ensure that uncertainties and risks inherent in business situations are adequately considered. Thus, if two estimates of amounts to be received or paid in the future are about equally likely, conservatism dictates using the less optimistic estimate (...)». Et tilsvarende krav til forsiktighet kan vi finne i tidligere IASBs konseptuelle rammeverk (1989 paragraf 37): «Prudence is the inclusion of a degree of caution in the exercise of the judgments needed in making the estimates required under conditions of uncertainty (...)».

Kravet om forsiktig estimering av usikre verdier kan stride mot grunnleggende kvalitetskrav ved regnskapet. Spesielt er det anført at slik forsiktighet kan stride mot kravet om nøytral rapportering og kravet om bruk av beste estimat. For eksempel uttrykker Hendriksen og van Breda (1992: 149) dette: «Conservatism is, at best, a very poor method of treating the existence of uncertainty in valuation and income. At worst, it results in a complete distortion of accounting data». Faren for at forsiktig estimering av usikre verdier vil føre til ikke-nøytral rapportering har ført til IASB har fjernet krav om slik forsiktighet i sin siste utgave av konseptuelt rammeverk (IASB 2010, 2013). IASB mener det er mer naturlig at usikkerhet ved måling håndteres på andre måter. For eksempel kan regnskapsprodusenten forsøke å hente inn ytterligere informasjon ved estimering av disse verdiene. Ved å hente inn mer informasjon, blir det også enklere å operasjonalisere usikkerheten ved å fastsette utfallsrom for kontantstrøm og sannsynligheter for de ulike utfallene. Å håndtere usikkerheten ved å kreve systematisk rapportering av lave verdier for eiendeler (og høye verdier for forpliktelser) vil kunne stride mot kravet om nøytral rapportering: «(...) the board concluded that describing prudence or conservatism as a qualitative characteristic or a desirable response to uncertainty would conflict with the quality of neutrality because, (...) an admonition to be prudent is likely to lead to a bias in the reported financial position and financial performance» (IASB 2008 BC 2.2.1). I IFRS-SME (2009), og i nytt utkast til IFRS-SME (2013), er dette prinsippet på nytt inne, men i form av et varsomhetsprinsipp og ikke et avkortingsprinsipp. Det presiseres at prinsippet ikke skal bidra til oppbygging av skjulte reserver eller skjulte tap. Et tilsvarende varsomhetsprinsipp er tatt inn som en del av rammeverket i forslag til fellesstandard for øvrige foretak under GRS. Denne er basert på IFRS-SME.

Forsiktighetsprinsippet i rskl. § 4-1 er et innregningsprinsipp for urealiserte tap. Krav om å utvise varsomhet ved usikker måling kan ikke tolkes ut av dette prinsippet. Ved utarbeidelse av ny regnskapslov på 1990-tallet ble det fra enkelte argumentert sterkt for å beholde et varsomhetsprinsipp (NOU 30: 1995 pkt. 11.5 og Schwencke, 1996). Det ble blant annet understreket at et varsomhetsprinsipp⁶ kan være «(...) egnet til å motvirke bedriftens

eventuelle tendenser til å gi et optimistisk bilde av virksomheten (...)» (Schwencke, 1996: 15). Å inkludere et eksplisitt varsomhetsprinsipp ble ikke støttet av flertallet i regnskapslovkomiteen. Det betyr imidlertid ikke at et slikt varsomhetsprinsipp er totalt fraværende i god regnskapsskikk. For eksempel er krav om varsomhet inntatt i NRS 13 Usikre forpliktelser og betingede eiendeler pkt. 4.3.1.

Betinget og ubetinget forsiktig rapportering

Det er hensiktsmessig å bringe inn to nye begreper, nemlig betinget forsiktighet og ubetinget forsiktighet, eller det som på engelsk gjerne betegnes som *conditional* og *unconditional conservatism* (Basu 1997: 4). Ubetinget forsiktighet kjennetegnes ved at forsiktighet utøves uten referanse til underliggende økonomiske forhold. Et eksempel på ubetinget forsiktighet finner vi for eksempel i Watts og Zimmermans (1986: 205-6) definisjon: «Conservatism means that the accountant should report the lowest value among the possible alternative values for assets and the highest alternative value for liabilities». Avkortingsprinsippet vil være et eksempel på ubetinget forsiktig rapportering. Verdsetting av eiendeler (forpliktelser) er ubetinget lav (høy) ved måling under usikkerhet. Motstykket til ubetinget forsiktighet er betinget forsiktighet. Her skjer rapporteringen med en tydelig referanse til underliggende økonomiske forhold ved at innregning av urealiserte tap reflekterer underliggende økonomiske tap. Regnskapslovens krav om nedskrivning av anleggsmidler og omløpsmidler ved økonomisk verdifall er et eksempel på betinget forsiktighet (jf. rskl. §§ 5-2 og 5-3).

En viktig side ved betinget forsiktighet er at innregning av økonomiske tap skal skje til rett tid. Innregningen skal være rettidig, eller det som på engelsk kalles *timely loss recognition*. I hvilken grad inntekter og kostnader er rettidig innregnet i resultatet kan vurderes utfra om de reflekterer økonomiske inntekter og kostnader. Økonomisk resultat i en bestemt periode består av kontantstrøm for den bestemte perioden, avvik mellom forventet og realisert kontantstrøm for perioden og verdieffekten av endrede forventninger knyttet til fremtidig kontantstrøm for perioden (Beaver & Demski, 1979; Gjesdal, 1990; Stenheim & Madsen, 2014). Resultatet i et tradisjonelt historisk kost-regnskap vil som regel inkludere periodens kontantstrøm og avvik mellom forventet og realisert kontantstrøm for perioden, men i mindre grad verdieffekten av endrede forventninger knyttet til fremtidig kontantstrøm. Dette gjelder spesielt positive verdieffekter av endrede forventninger. Grad av rettidighet kan vurderes med utgangspunkt i de innregnede resultatelementene. I hvilken grad reflekterer de verdieffekten av endrede forventninger om fremtidig kontantstrøm? Med dette som utgangspunkt vil rettidig rapportering av økonomiske tap innebære at resultatet reflekterer negative resultatelementer i økonomisk resultat. Innregning av urealiserte verdifall i eiendeler eller urealiserte verdiøkninger i forpliktelser vil bidra til mer rettidig rapportering av økonomiske tap. Dette er hva betinget forsiktighet handler om. Vi skal i neste avsnitt diskutere hvilket rasjonale som kan ligge bak krav om forsiktig regnskapsrapportering.

Forsiktig regnskapsrapportering – et resultat av prinsipal-agent-problemer

Krav om forsiktig regnskapsrapportering oppstod som ett av mange tiltak for å redusere risikoen for opportunistisk adferd fra ledelsens side. I korthet kan man si at krav om forsiktig rapportering kom som en regnskapsmessig reaksjon på den tendensen ledelsen har til å overrapportere resultat og egenkapital i den hensikt å oppnå urettmessige fordeler (Stenheim, 2010; Watts, 2003). Det klassiske eksempelet på slik opportunistisme er når regnskapsrapporteringen tilpasses avlønnings- og insentivsystemer slik at nåverdien av fremtidig bonus og annen godtgjørelse maksimeres. I sin direkte form kan dette skje ved å manipulere regnskapsmessige størrelser som avlønningen er bestemt av slik som regnskapsmessig resultat (Fields, Lys, & Vincent, 2001; Healy, 1985; Stenheim & Blakstad,

2012; Stenheim & Madsen, 2014). Hvis bonus utbetales basert på regnskapsmessig resultat, har ledelsen insentiver til å maksimere resultatet inneværende år. Hvis bonusen først utbetales når resultatet når en terskelverdi, kan det foreligge insentiver til enten å øke eller redusere regnskapsmessig resultat betinget av om terskelverdien kan nås inneværende år eller ikke. Ledelsen kan også ha insentiver for å manipulere og maksimere regnskapsmessig resultat i de tilfeller hvor det ikke finnes avlønnings- og insentivsystemer som er direkte knyttet til regnskapsstørrelser. Gode regnskapsmessige resultater og solid vekst kan øke verdien på aksjer og kjøpsopsjoner som ledelsen eier. I tillegg vil ledelsens egen verdi i jobbmarkedet øke hvis den kan vise til en historikk med gode resultater. Forutsetningen er at en eventuell manipulering hverken forventes eller faktisk oppdages av de berørte partene.

Hvis forsiktig regnskapsrapportering forstås som ubetinget forsiktighet, kan dette neppe forsvares utfra et behov for å bruke regnskapet som grunnlag for oppfølging og overvåking av kontrakter eller for å redusere prinsipal-agent-problemer. Hvis egenkapitalen for eksempel er underrapportert med et visst beløp x , og dette beløpet er kjent for interessentene, er det rimelig å anta at interessentene vil korrigere egenkapitalen ved å legge til dette beløpet x . Hvis beløpet egenkapitalen er redusert med ikke er kjent, vil dette føre til regnskapsmessig støy og vil dermed redusere den nytten regnskapet har for kontrollformål. Betinget forsiktighet vil derimot kunne gjøre regnskapet mer egnet for kontrollformål. Krav om betinget forsiktighet vil føre til mer rettidig rapportering av økonomiske tap. Dette gir långiverne oppdatert informasjon og kan bidra til at långiverne kan sette i verk tiltak på et tidlig tidspunkt før de er påført økonomiske tap. Betinget forsiktighet vil også føre til at ledelsen får mindre tilbøyelighet til å investere i tapsprosjekter eller å videreføre prosjekter som går med økonomiske tap. Dette vil resultere i større grad av sammenfall mellom ledelsens og eiernes interesser (Ball & Shivakumar, 2005; Basu, 1997). Krav om betinget forsiktig rapportering kan føre til økt beslutningsnytte, mens ubetinget forsiktighet kan føre til redusert beslutningsnytte. Forsiktighetsprinsippet slik dette er uttrykt i rskl. § 4-1 representerer et prinsipp for betinget forsiktighet. Avkortingsprinsippet er derimot et eksempel på ubetinget forsiktig rapportering.

Kontrollformål og verifiserbarhet

Hvis for eksempel forsiktighetsprinsippet sammenholdes med opptjeningsprinsippet i rskl. § 4-1, ser vi som tidligere påpekt at det stilles strengere krav til innregning av inntekter enn kostnader. Det stilles strengere krav til verifiserbarhet. Dette kan forstås utfra et kontrollformål. Hvis informasjonen ikke er verifiserbar, har den ingen eller liten relevans for kontrollformål. Urealiserte inntekter er ikke stadfestet ved en transaksjon: de er i hovedsak subjektive og ikke-verifiserbare. Verdiskapning rapportert på bakgrunn av urealisert inntektsføring vil derfor i liten grad egne seg som grunnlag for kontroll av ledelsen. For eksempel kan det tenkes at ledelsen forsøker å øke egen avlønning ved å øke estimatet for virkelig verdi på eiendeler eller redusere estimatet på virkelig verdi på forpliktelser. En ubetydelig endring i diskonteringsrenten på en eller flere investeringseiendommer eller en kontantgenererende enhet tilordnet goodwill kan øke verdien på eiendommen(e) eller fjerne grunnlaget for nedskrivning i den kontantgenererende enheten. Ved å innføre strengere krav til verifiserbarhet for inntekter enn for kostnader reduseres sannsynligheten for at egenkapitalen overvurderes.

Konflikt mellom ulike formål

Til nå har fokuset vært på bruk av regnskapet til kontrollformål. Men i tillegg til å oppfylle et kontrollformål, skal regnskapet oppfylle et verdsettingsformål. Disse to formålene er vanskelige å tilfredsstille med den samme regnskapsinformasjonen (Gjesdal, 1981). Mens oppfyllelse av verdsettingsformålet vil kreve informasjon som kan brukes til å estimere en

verdi på foretaket og på bakgrunn av dette vurdere om man skal kjøpe seg opp eller selge seg ned i foretaket, har kontrollformålet fokus på å vurdere ledelsen og ledelsens prestasjoner. I dette ligger det implisitt at verdsettingsformålet krever informasjon som enten direkte eller indirekte kan brukes til å fastsette verdiestimater. Informasjonen må derfor være fremoverskuende.

I kontrollformålet vil fokuset i stedet være å se på ledelsens valg og disposisjoner og hvilke økonomiske resultater dette har gitt. Dette vil i større grad kreve historisk informasjon. Ved å fokusere på ett av formålene på bekostning av et annet vil trolig også informasjonsbehovet dekkes for enkelte interessenter på bekostning av andre. Dette vil i sin tur kunne føre til en ulik vektning av grunnleggende kvalitetskrav og grunnleggende måleattributter. Kontrollformålet er sentralt for å dekke informasjonsbehovet til både eiere og långivere, mens verdsettingsformålet i større grad dekker eiernes behov for informasjon til å verdsette foretakets egenkapital. Hvis verdsettingsformålet tillegges mer vekt enn kontrollformålet, vil kravet til rapportering av relevant informasjon veie tyngre enn kravet til verifiserbar informasjon.

For grunnleggende måleattributter vil det tilsvarende være en todeling: historisk kost vil trolig i større grad tilfredsstillende kontrollformålet og kravet til verifiserbarhet, mens virkelig verdi vil i større grad tilfredsstillende verdsettingsformålet og kravet til relevans. For eksempel vil et estimat på virkelig verdi for et pågående utviklingsprosjekt trolig representere relevant informasjon ved vurdering av foretakets verdi, mens virkelig verdi på prosjektet neppe vil kunne brukes av eksterne interessenter til å vurdere om ledelsen har tatt et fornuftig valg ved oppstart av prosjektet. Årsaken er mangelen på verifiserbarhet.

Oppsummering

Krav om forsiktig regnskapsrapportering kan ses på som et av mange tiltak for å redusere risikoen for opportunistisk rapportering fra ledelsens side. Ledelsen har gjerne en tilbøyelighet til å overrapportere resultat og egenkapital og krav om forsiktig rapportering kan være til hinder for slik overrapportering. Forsiktig regnskapsrapportering kjennetegnes derfor ved gjennomgående lav verdsetting av egenkapitalen. Det er særlig tre regnskapsmessige løsninger som gir lav egenkapital: 1) Strengere krav til innregning av urealiserte inntekter enn urealiserte tap, 2) ingen eller begrenset mulighet for innregning av betingede eiendeler og egenutviklede immaterielle eiendeler og 3) krav om lav (høy) verdsetting av eiendeler (forpliktelser) under måleusikkerhet.

Forsiktig regnskapsrapportering kan klassifiseres som betinget eller ubetinget. Ubetinget forsiktighet kan medføre økt regnskapsmessig støy, mens betinget forsiktighet kan bidra til at regnskapet får økt beslutningsnytte. Et avkortingsprinsipp som medfører systematisk undervurdering av usikre eiendeler og overvurdering av usikre forpliktelser er et eksempel på ubetinget forsiktig rapportering. Et slikt prinsipp vil være i strid med regnskapets formål. Det vil føre til redusert, snarere enn økt beslutningsnytte og er lite ønsket fra et brukerperspektiv. Betinget forsiktighet vil derimot kunne forsvares. Et slikt prinsipp vil medføre rettidig rapportering av økonomiske tap og vil kunne gi økt beslutningsnytte.

Referanser

- Ball, R., & Shivakumar, L. 2005. «Earnings quality in UK private firms: comparative loss recognition timeliness.» *Journal of Accounting and Economics*, 39(1): 83–128.
- Basu, S. 1997. «The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings.» *Journal of Accounting and Economics*, 24(1): 3–37.
- Beaver, W. H., & Demski, J. S. 1979. «The nature of income measurement.» *Accounting Review*, 54(1): 38–46.

- Evans, L., & Nobes, C. 1996. «Some mysteries relating to the prudence principle in the Fourth Directive and in German and British law.» *European Accounting Review*, 5(2): 361–373.
- Fields, T. D., Lys, T. Z., & Vincent, L. 2001. «Empirical research on accounting choice.» *Journal of Accounting and Economics*, 31(1): 255–307.
- Gjesdal, F. 1981. Accounting for stewardship.» *Journal of Accounting Research*, 19(1): 208–231.
- Gjesdal, F. 1990. «Bedriftsøkonomisk og regnskapsmessig verdsettelse og vurdering.» *Praktisk økonomi*: 47–57.
- Healy, P. M. 1985. «The effect of bonus schemes on accounting decisions.» *Journal of Accounting and Economics*, 7(1): 85–107.
- Hendriksen, E. S., & Van Breda, M. F. 1992. *Accounting Theory*. Homewood: Richard D. Irwin.
- Johnsen, A., & Kvaal, E. 1999. *Regnskapsloven – Kommentarer til lov av 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap mv.*: Cappelen Akademisk Forlag.
- Schwencke, H. R. 1996. «La oss beholde forsiktighetsprinsippet.» *Revisjon og Regnskap*(1): 12–15.
- Stenheim, T. 2010. «Konservativ regnskapsrapportering-et forlatt prinsipp?» *Praktisk økonomi og finans*, 26(1): 17–26.
- Stenheim, T., & Blakstad, L. 2012. «Regnskapsmanipulering - definisjon, forutsetninger og incentiver.» *Praktisk økonomi og finans*, 29(2): 57–69.
- Stenheim, T., & Madsen, D. Ø. 2014. «Regnskapsbaserte avlønningskontrakter – med vekt på målkongruens.» *Praktisk økonomi og finans*, 31(2).
- Watts, R., & Zimmerman, J. 1986. *Positive accounting theory*.
- Watts, R. L. 2003. «Conservatism in accounting part I: Explanations and implications.» *Accounting Horizons*, 17(3): 207–221.

Regnskapsstandarder mm.

- European Economic Community (EEC). Fourth Council Directive 78/660 of 25. July 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the annual accounts of certain types of companies.
- Financial Accounting Standards Board (FASB) 1980: *Qualitative Characteristics of Accounting Information*. Statement of Financial Accounting Concepts No. 2.
- International Accounting Standards Board (IASB): *Fair Value Measurement*. International Financial Reporting Standards 13.
- International Accounting Standards Board (IASB): *Property, Plant and Equipment*. International Accounting Standard No 16.
- International Accounting Standards Board (IASB): *Revenue*. International Accounting Standard No 18.
- International Accounting Standards Board (IASB): *Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets*. International Accounting Standard No 37.
- International Accounting Standards Board (IASB): *Intangible Assets*. International Accounting Standard No 38.
- International Accounting Standards Board (IASB): *Financial Instruments: Recognition and Measurement*. International Accounting Standard No 39.
- International Accounting Standards Board (IASB): *Investment Property*. International Accounting Standard No 40.
- International Accounting Standards Board (IASB): *Agriculture*. International Accounting Standard No 41.

International Accounting Standards Board (IASB⁷) (1989): *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements*.

International Accounting Standards Board (IASB) 2008: *Exposure Draft of an improved Conceptual Framework for Financial Reporting: Chapter 2: Qualitative Characteristics and Constraints of Decision-useful Financial Reporting Information*.

International Accounting Standards Board (IASB) 2010: *The Conceptual Framework for Financial Reporting*.

International Accounting Standards Board (IASB) 2013: *A Review of the Conceptual Framework for Financial Reporting*.

International Accounting Standards Board (IASB) 2009: *IFRS for Small and Medium-Sized Entities*.

International Accounting Standards Board (IASB) 2013: *Exposure Draft (ED) of proposed amendments to the IFRS for SMEs*.

NOU 1995: 30 *Ny regnskapslov*. Finansdepartementet.

Noter

- ¹ EUs fjerde (1978) og åttende (1983) selskapsrettsdirektiv ble erstattet med et nytt direktiv i 2013. Dette direktivet refererer fortsatt til *prudent basis*, men ordlyden er likevel noe endret (jf. artikkel 6, 1c).
- ² Deler av det konseptuelle rammeverket til IASB og FASB ble i 2010 erstattet med et nytt rammeverk. Disse delene dekker regnskapets formål og regnskapets kvalitetskrav. Her er *conservatism* eller *prudence* utelatt.
- ³ IAS 18 er nylig erstattet med IFRS 15. Den nye standarden er forsøkt utviklet innen en balanseorientert ramme.
- ⁴ Se også diskusjonen i Watts (2003: 208).
- ⁵ Det samme kan i noe grad sies om betingede eiendeler hvor ledelsen kan bli fristet til inntektsføring uten at det er grunnlag for inntektsføringen.
- ⁶ Schwencke (1996) omtaler dette som et forsiktighetsprinsipp. Vi har imidlertid valgt å bruke varsomhetsprinsippet som betegnelse for å skille dette fra hva vi omtaler som forsiktighetsprinsippet.
- ⁷ Dette rammeverket ble utgitt av forløperen til International Accounting Standards Board (IASB): International Accounting Standards Committee (IASC).